

УДК 811.161.2'243:378.147

ЛПАТОВА Марина Валентинівна
викладач кафедри історії, археології,
інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнського національного
технічного університету
orcid.org/0000-0002-6410-1762
e-mail: lipatovam@ukr.net

До питання навчання лексики української мови студентів – іноземців на початковому етапі

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми.

Україна володіє значним освітнім потенціалом і є активним учасником міжнародного ринку освітніх послуг. Важливим напрямком інтеграції української системи освіти в міжнародний освітній простір є навчання іноземців у закладах вищої освіти України й вдосконалення системи підготовки фахівців для зарубіжних країн з метою зміцнення та розвитку міжнародних зв'язків. Тисячі іноземних студентів здобувають вищу освіту українською мовою.

Мета мовної підготовки іноземних студентів полягає у забезпеченні їхніх комунікативних потреб у різних сферах спілкування: науковій (для отримання якісної підготовки за обраним фахом), суспільно - політичній і соціально - культурній (для належної адаптації та повноцінного орієнтування в новому соціально - культурному середовищі), побутовій (для задоволення потреб повсякденного життя), а також для виховання гармонійної особистості, що здатна до міжкультурного діалогу. [4]

Методика викладання української мови як іноземної – молода наука. Викладання української мови іноземним студентам має значну кількість

невирішених проблем у навчанні фонетики, лексики, граматики, різних видів мовленнєвої діяльності, існує недостатня розробленість методики викладання української мови як іноземної. Тому питання методики викладання української мови іноземним студентам є наразі дуже актуальним.

Велика увага науковців та викладачів мовної підготовки приділяється удосконаленню форм і методів викладання української мови як іноземної, пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу студентів до вивчення мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першими ґрунтовними дослідженнями, важливими для розвитку методики викладання української мови як іноземної, стали докторські дисертації Г. Онкович та Л. Паламар. Методиці викладання української мови як іноземної присвячені численні дослідження українських учених, зокрема праці Л. Антоніва, Д. Мазурик, З. Мацюк, Б. Сокіла.

Проблеми викладання української мови іноземним студентам також є предметом наукових пошуків Л. Бей, О. Тростинської, Т. Єфімова, Г. Тохтар,

Т. Лагутіна та інших науковців; на проблемі навчання мовлення іноземців акцентувала увагу А. Чистякова; теоретико-методологічній основі комунікативного підходу до вивчення української мови як іноземної присвячені праці О. Іванців, О. Гончарук, В. Вдовіна; І. Дирда досліджувала спрямованість комунікативного підходу на практику спілкування. У. Соловій зазначає, що будь-який рівень навчального процесу повинен базуватися на тісній взаємодії мовного, мовленнєвого та комунікативного елементів [2].

Дослідження науковців щодо лексичної роботи зі студентами-іноземцями були присвячені лінгвістичним, психологічним та лінгводидактичним чинникам у збагаченні словникового запасу студентів-іноземців (З. Бакум, М. Баранов, С. Караман), принципам укладання

лексичного мінімуму з української мови як іноземної та презентації нової лексики для студентів-іноземців (О. Туркевич) тощо.

Ключовим питанням викладання української мови як іноземної є пошук ефективних методик навчання, які б сприяли удосконаленню мовних і мовленнєвих знань та вмінь.

Мета статті. Проаналізувати та висвітлити дидактичні та лінгвістичні основи вивчення лексики української мови на підготовчому відділенні для іноземних громадян.

Виклад основного матеріалу. Першим ступенем у здобутті вищої освіти для іноземних громадян є оволодіння українською мовою на підготовчому відділенні.

Основними завданнями навчання іноземних студентів на підготовчому відділенні є формування комунікативної компетентності, що дасть їм можливість задовольнити комунікативні потреби у ситуаціях щоденного спілкування, допоможе іноземним громадянам адаптуватися в іншомовному середовищі та підготує до навчання у закладах вищої освіти України.

Навчання іноземної мови – це насамперед навчання правильного розуміння і використання лексики. Засвоєння лексики є необхідною передумовою для формування мовної діяльності. Відомий лінгвіст Девід Уілкінс зазначив: «Без граматики можна сказати дуже мало, без лексики – нічого». Ці слова вченого найкраще підкреслюють важливість навчання лексичного матеріалу. Для ефективного навчання лексики необхідно поєднувати дидактичні (свідомість, наочність, міжпредметна координація), лінгвістичні (мінімізація мови, концентризм), психологічні (поетапність формування лексичних навичок і вмінь) і методичні (урахування рідної мови, взаємопов'язане навчання лексики та видам мовленнєвої діяльності,

диференційний підхід в залежності від мети засвоєння лексики) принципи, які знаходяться у тісному зв'язку один з одним.

У практичному курсі української мови як іноземної початковий етап відіграє важливу роль, бо на цьому етапі закладається сприйняття мови як системи. Слова в мові існують не ізольовано одне від одного, вони пов'язуються між собою різними відношеннями. Тому лексика – це система лексичних одиниць. Лексичною одиницею може бути слово, стале словосполучення, стала фраза. Слово дає найменування для всіх пізнаних людиною предметів і явищ природи та суспільства, відношень і залежностей, для вираження людиною почуттів. Лексика в системі мовних засобів є одним із найважливіших компонентів мовної діяльності. Це визначає її важливе місце на кожному занятті української мови як іноземної.

Для кожного студента-іноземця важливо засвоїти певний лексичний мінімум – ту можливу кількість слів, яка дасть змогу практично користуватися мовою і спілкуватися у повсякденному житті. Серед етапів засвоєння нового слова (після того, як студент прочитав, зрозумів, вимовив нове слово) останнім кроком є також почути нове слово чи прочитати, але вже у двох-трьох елементарних реченнях, власне для того, щоб побачити, зрозуміти його функціонування, а пізніше – у кінцевому результаті вжити нове слово у складі простих речень (а найкраще у діалозі). Тобто обов'язковим аспектом у навчанні іноземної мови є комунікативний.

Це процес вироблення лексичних навичок, завершальним етапом яких є досягнення результату, який полягає в тому, що в студента сформується досвід практично користуватися накопиченим словниковим запасом у різних видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, читанні, мовленні, письмі або студент володітиме лексичною компетенцією. [3]

Вибір лексики повинен відповідати певним критеріям, тому насамперед треба враховувати:

частотність вживання слова в мовленні;
словотворчу цінність слова;
сполучуваність з іншими лексичними одиницями;
стилістичну нейтральність;
тематичну цінність слова;
країнознавчу цінність.

На початковому етапі навчання мови лексичний мінімум складає 1500 – 3000 слів. Завдання оволодіння лексикою – це не тільки запам'ятовування великої кількості лексичних одиниць, але й засвоєння слів у їх системних відношеннях з іншими словами. Робота з лексикою супроводжує оволодіння іншими аспектами мови – фонетикою, граматикою і передбачає усвідомлення та засвоєння зв'язків між словами – семантичних, граматичних, синтаксичних.

Лексичний мінімум має відповідати цілям і змісту навчання української мови як іноземної.

Центральною ланкою в роботі над засвоєнням лексичного матеріалу є формування лексичних навичок. За визначенням С.Ф. Шатілова, “лексичні мовленнєві навички – це навички інтуїтивно-правильного утворення, вживання і розуміння іншомовної лексики на основі мовленнєвих лексичних зв'язків між слухомовленнєвомоторною і графічною формами слова та його значенням, а також зв'язків між словами іноземної мови”.

Умови навчання в закладах вищої освіти викликають необхідність відбору лексичного мінімуму, що має відповідати цілям і змісту навчання іноземної мови у певному типі навчального закладу. Уся лексика мінімуму повинна бути практично засвоєна студентами протягом курсу вивчення іноземної мови, забезпечуючи розвиток їх продуктивної та рецептивної мовленнєвої діяльності. Навчальна робота із засвоєння нової лексики розподіляється на два етапи: 1) введення лексичних одиниць; 2) закріплення

та активізація лексичного матеріалу. На етапі презентації лексики іноземні студенти повинні усвідомити всі основні характеристики нової лексичної одиниці (форму, значення, правила вживання). В поняття «форма» входить: а) зоровий образ; б) слуховий образ; в) артикуляційний; г) рукомоторний. Зміст слова – це ідеальне утворення, яке складається з наступних компонентів: а) образ позначуваного предмета – уявлення про предмет; б) значення слова – сума суттєвих ознак предмета. Існування слова (лексичної одиниці) і його функціонування визначається єдністю його форми та змісту. Вживання слова пов'язане з його граматичним оформленням, завдяки якому воно утворює різні словоформи. Слово має здатність до сполучуваності з іншими словами, завдяки чому утворюються нові словосполучення. Сполучуваність – важлива функціональна характеристика слова. Відпрацювання сполучуваності – важливий аспект навчання лексики, який підводить студентів до оволодіння репродуктивними видами мовленнєвої діяльності. Таким чином, викладач спрямовує роботу на занятті так, щоб студенти: 1) чули слово (словосполучення) і усвідомили його звуковий склад, місце наголосу; 2) бачили слово і усвідомили особливості його написання; 3) усвідомили морфологічні характеристики слова; 4) зрозуміли значення лексичної одиниці; 5) звернули увагу на поєднання нової лексичної одиниці з іншими словами у складі речення і норми правильного вживання в мовленні; б) вимовили, прочитали та написали нові слова; 7) виконали завдання, які потребують використання отриманих знань. На елементарному етапі нові слова вводяться в типових простих реченнях. Основними засобами семантизації є наступні засоби: 1) використання наочності (дуже ефективно на початковому етапі, бо надає студентам можливість візуалізувати лексику); 2) використання опису (тлумачення за допомогою словосполучень, коментарію); 3) пояснення з опорою на контекст (Ахмед – студент, а Ірина – студентка); 4) використання синонімів (лікар – доктор, клас – аудиторія),

антонімів (правильно – неправильно, працювати – відпочивати); 5) переклад як швидкий та ефективний засіб пояснення нових слів, особливо на початковому етапі. Важливим є аспект навчання студента запам'ятовувати нові лексичні одиниці. Як відомо, людина має три види пам'яті: короткочасну, оперативну та довготривалу, яка дозволяє мозку зберігати кількість інформації дуже тривалий час. Для забезпечення переходу інформації до довготривалої пам'яті викладачі дотримуються нижче наведених принципів.

Повторення. Найкраще інформація запам'ятовується в контексті, наприклад, під час читання слово має зустрітись щонайменше сім разів за обмежений відрізок часу.

Відтворення. Це один з видів повторення – багаторазовий виклик слова в пам'яті і його відтворення, наприклад, використання в реченні.

Темп. Слід урахувати індивідуальні характеристики іноземних студентів.

Використання слів у мовленні.

Пізнавальна глибина. Чим більше студент зробить власних висновків щодо слова, тим більше шансів на ефективне запам'ятовування, наприклад, використання слів для закінчення речення.

Персоналізація. Нові слова швидше переходять до довготривалої пам'яті, якщо студенти тренують їх у контексті власної особистості.

Візуалізація (наочність). Співвідношення слова із зображенням створює дуже міцний асоціативний зв'язок.

Мотивація.

Увага / емоційне збудження. Якщо слово викликає сильний емоційний відгук, воно практично на сто відсотків закріплюється у довготривалій пам'яті.

Кількість нових слів на занятті не повинна бути зовеликою (оптимальна кількість – не більше 12 нових слів за урок). Закріплення нового лексичного матеріалу відбувається в системі лексичних вправ, метою яких є формування вмінь та навичок використання лексичного матеріалу для побудови висловлювань. У процесі роботи можна брати до уваги наступні типи лексичних вправ. 1. Вправи, метою яких є закріплення зв'язку «слово – предмет». Наприклад, студенти повинні поєднати картинку (зображення) з певним словом; подивитися на малюнки й назвати слова. 2. Вправи для закріплення знань про взаємозв'язок слів у системі мови з такими завданнями: а) розподіліть дані слова за тематичними групами; б) знайдіть серед даних слів (в тексті) слова - антоніми; в) заповніть таблицю відповідними словами, які називають предмети, людей, дії та якості. 3) Вправи для вміння будувати словосполучення, в яких треба: а) поєднати слова в словосполучення; б) підібрати до даного слова такі слова, які з ним поєднуються; в) доповнити речення, використовуючи дані слова. 4) Вправи для формування вміння використовувати слова в складі речення, групи речень, висловлювань із завданнями: а) складіть речення з даних слів (словосполучень); б) трансформуйте дане речення; в) складіть діалог; г) дайте відповіді на запитання; д) перекажіть текст. Лексичні вправи повинні бути спрямовані на усвідомлення лексичних одиниць, сприяти логічному мисленню, формувати мовленнєві уміння та навички, відповідати характеру навчального матеріалу, нести виховний характер.

Науковці З.П. Бакум і С.О. Караман [1] в системі роботи над лексикою пропонують наступні вправи:

1. Підготовчі вправи, метою яких є забезпечення первинного сприймання слова.

2. Ілюстративні вправи. Мають на меті демонстрування студентам зразків уживання слова. Вставляючи нове слово в речення, повторюючи

вголос або записуючи зразки словосполучень, слів засвоюється значення слова в контексті. Студент оволодіває синтагматичними зв'язками певної лексичної одиниці, одночасно осягає граматику слова.

3. Вправи на закріплення. Унаслідок виконання цих вправ студенти оволодівають парадигматичними зв'язками слів.

4. Повторювально-узагальнювальні вправи забезпечують засвоєння багатозначності слова. До вправ такого зразка належать, наприклад, добір студентами власних прикладів, що ілюструють уживання слова; створення власних висловлювань; добір слів за темою, об'єднання слів у лексико-семантичні групи.

5. Творчі завдання передбачають використання мовного матеріалу у зв'язному мовленні.

На підготовчому факультеті для іноземних студентів актуальним є мовний матеріал, що забезпечує комунікативні потреби на елементарному рівні комунікативної компетентності в повсякденній і соціально – культурній сферах спілкування. На першому етапі вивчення української мови іноземні студенти знайомляться з етикетними лексичними одиницями на позначення:

1) привітання; 2) прощання; 3) прохання; 4) вибачення; 5) запрошення; 6) вітання; 7) побажання; 8) згоди та відмови. Під час спілкування іноземці знаходяться в умовах вирішення конкретних комунікативних завдань, що пов'язані з комунікативними намірами: а) наміром вступити в комунікацію, представитися або представляти іншу людину, вітатися, прощатися, дякувати; б) ставити запитання або повідомляти про факт або подію; в) описувати обличчя, предмет, факт, здивування тощо. Лінгвоетикетні одиниці вводяться вже під час вивчення літер, оскільки вже з перших занять студенти відчують потребу в застосуванні мови в іноземному середовищі. Наприклад, при уживанні м'якого знака пояснюються словосполучення Добрий день! Будь ласка!

Етикетема Здрастуй(те)! доповнює лексичний матеріал, який подається до літери й. Так поступово студенти знайомляться з мовним етикетом, знання якого допоможе їм вільно розпочинати, підтримувати та завершувати спілкування.

При вивченні української мови виділяються комунікативні теми, які реалізуються в типових ситуаціях повсякденного спілкування. Кожна тема складається з лексико – граматичного матеріалу, який містить лексичні та граматичні одиниці, імпліковані у діалогах, текстах завдань; діалогів – зразків (мікродіалогів), у процесі роботи над якими студенти вивчають мовленнєві формули, характерні для певної ситуації спілкування. Мікродіалоги та навчальні діалоги слугують основою для виконання комунікативних завдань різних типів.

Важливим елементом мовленнєвої діяльності, який сприяє збагаченню лексичного запасу студентів, виробленню вмінь працювати з перекладацькими та тлумачними словниками, а також розширенню кругозору є робота з текстами. Важливо правильно організувати таку роботу, створювати або підбирати тексти відповідного рівня. Доречними будуть завдання на читання вголос та розуміння прочитаного (дати відповіді на запитання, або створити самостійно запитання до змісту тексту), закінчення прослуханого незавершеного тексту, вибір назви тексту, визначення головної думки тексту, доповнення, відтворення змісту тексту за самостійно складеним планом.

Висновки. Навчання лексики відіграє важливу роль у процесі навчання української мови як іноземної. Лексична правильність мовлення визначається сталістю лексичних вмінь та навичок. Лексичні навички слід розглядати як найважливіший і невід’ємний компонент змісту навчання іноземної мови, а їх формування саме і є метою навчання лексичного матеріалу.

список джерел

1. Бакум З. П., Караман С.О. Навчання лексики в курсі української мови як іноземної. Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць. – Вип. 5. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. – С. 690-694.
2. Соловій У.В. Формування комунікативної компетенції студента-іноземця у процесі вивчення української мови. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки 2014. Вип.3. С. 273 – 280.
3. Туркевич О. Вивчення лексики української мови на текстовій основі у процесі вивчення української мови як іноземної.// Теорія і практика викладання української мови як іноземної. - 2007. – Випуск 2. – с.201.
4. Ушакова Н., Тростинська О.М. Вивчення української мови студентами - іноземцями: концептуальні засади. Теорія і практика української мови як іноземної. 2014. Вип.9.с.12-21.

REFERENCES

1. Bakum Z.P., Karaman S.O. Navchannya leksyky v kursy Ukrainskoi movy yak inozemnoi [Teaching vocabulary in the course of Ukrainian as a foreign language]. Filolohichni studii: Naukovi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu: zb. nauk prats-Philological studies: scientific bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University: collection of scientific works, 5.- Kryvyi Rih: Vydavnychiy dim, 2011.-p.690-694.
2. Soloviy U.V. Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentsiyi studenta-inozemtsya u protsesi vyvchennya ukrayins'koyi movy [Formation of the communicative competence of a foreign student in the process of studying the Ukrainian language]. Naukovi zapysky Berdyans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser.: Pedahohichni nauky 2014. Vol. 3, p. 273–280.
3. Turkevych O. Vivchennya leksyky Ukrainskoi movy na tekstoviy osnovi u protsesi vivchennya Ukrainskoi movy yak inozemnoi. // Teoriya i praktika Ukrainskoi movy yak inozemnoi.- 2007.- Vip.2.- c.201. [TEKST – BASED STUDY OF THE VOCABULARY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE PROCESS OF TEACHING IT AS A FOREIGN ONE // Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language. 2007. No 2. P. 201–203]
4. Ushakova N, Trostinska O.M. Vivchennya Ukrainskoi movy studentami-inozemtsyami: kontseptualni zasadi. Teoriya i praktika Ukrainskoi movy yak inozemnoi. 2014.

Vip.9. s.12-21 [Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a foreign language. Issue 9. p.12-21]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

ЛПАТОВА Марина Валентинівна, викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету.

НАУКОВІ ІНТЕРЕСИ: проблеми методики навчання української мови як іноземної.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR:

LIPATOVA Marina Valentinivna, lecturer of the Department of the history, archaeology, information and archives of the Central Ukrainian National Technical University.

Circle of research interests: problems of methodology of teaching Ukrainian as a foreign language.

ЛПАТОВА Марина Валентинівна. До питання навчання лексики української мови студентів - іноземців на початковому етапі

У статті проаналізовано та висвітлено дидактичні та лінгвістичні основи вивчення лексики української мови на підготовчому відділенні для іноземних громадян, визначено етапи навчальної роботи із засвоєння нової лексики. Сформульовано принципи для забезпечення переходу інформації до довготривалої пам'яті, акцентовано увагу на формуванні вмій та навичок використання лексичного матеріалу для побудови висловлювань.

Ключові слова: лексика, лексична одиниця, лексичний мінімум, лексичні навички, навчання лексичного матеріалу.

ЛИПАТОВА Марина Валентиновна. К вопросу обучения лексике украинского языка студентов - иностранцев на начальном этапе

В статье проанализированы и освещены дидактические и лингвистические основы изучения лексики украинского языка на подготовительном отделении для иностранных граждан, определены этапы работы по усвоению новой лексики. Сформулированы принципы по обеспечению перехода информации в долгосрочную память, акцентировано внимание на формировании умений и навыков использования лексического материала для построения высказываний.

Ключевые слова: лексика, лексическая единица, лексический минимум, лексические навыки, обучение лексическому материалу.

LIPATOVA Marina Valentinivna. Problem of teaching vocabulary in the course of Ukrainian as a foreign language at the initial stage

The article is devoted to the problem of the methodology of teaching the vocabulary to foreign students. It examines the successive stages of working with vocabulary in Ukrainian as a foreign language.

The article reflects UAF vocabulary teaching peculiarities. Semantization, word meaning consolidation, learned words control are important stages of teaching UAF. Each of the above-mentioned stages has its peculiarities.

There are characterized basic terms of the research: «word», «lexical meaning of the word», «lexical competence». The word can be defined as a structural and semantic entity of the language system. The word is simultaneously a semantic, grammatical and phonological unit. The word as well as any linguistic sign is a two-faced unit possessing both form and content or in other words sound-form and meaning ».

During of working with lexis in Ukrainian as a foreign language the teacher should take into account the information of the linguistic science about the word as the basic unit of speech, which performs various functions the main of which is nominative. The word implements phonic, semantic and grammatical aspects of language; it is the bearer of different lexical meanings that are revealed in the context, depend on the syntactic role and compatibility with other words. It is proved the methodic advisability of enrichment students' vocabulary with the Ukrainian Lexis, lingua-didactic terminology.

There are determined directions of work with the words, criteria of choice lexical material and there were interpreted theoretical developments of scientists into the practical sphere.

The article deals with the role of vocabulary in the study of Ukrainian as a foreign language. It is proved that lexical skills are the most important and integral component of the content of teaching Ukrainian as a foreign language. The main forms and characteristics of the presentation of the vocabulary are highlighted.

The most effective principles of vocational training are formulated.

Key words: *vocabulary, word, lexical meaning of the word, lexical competence, lexical material.*